

Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

УДК 343

Бараняк Володимир Михайлович

кандидат хімічних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Бараняк Владимир Михайлович

кандидат химических наук, доцент,

доцент кафедры уголовного права и процесса

Учебно-научный институт права, психологии и инновационного образования

Национального университета «Львовская политехника»

Baranyak Volodymyr

Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor

Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0001-6161-7862

**ПРОБЛЕМА ЗБОРУ ТА ОЦІНКИ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ
ПРОБЛЕМА СБОРА И ОЦЕНКИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПРИ
РАССЛЕДОВАНИИ КОРЫСТНО-НАСИЛЬСТВЕННЫХ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ
THE PROBLEM OF COLLECTING AND EVALUATING EVIDENCE
DURING THE INVESTIGATION OF USED AND VIOLENT CRIMES**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблемних питань збору та оцінки доказів під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів. Пропонується виробити рекомендації щодо підвищення

ефективності роботи з розкриття злочинів на основі принципу професійної відповідальності за це оперативно-розшукових, слідчих і криміналістичних підрозділів. Розглянуто питання взаємодії фахівця-криміналіста з іншими службами, які беруть участь в розкритті злочинів, у справах корисливо-насильницьких злочинів. Наголошено на правильності оформлення і своєчасності отримання доказової інформації та важливості саме первинних слідчих дій, у яких вона в основному концентрується.

У зв'язку із складністю корисливо-насильницьких злочинів під час розслідування у кримінальному провадженні, пов'язаною з ретельним плануванням, різними способами приховування слідів на місці події, маскуванню злочинців, різними способами позбавлення чинити опір нападнику, відмічена залежність оперативності дій з пошуку злочинців від дій фахівця на місці події, якості зібраних доказів і проведеного попереднього дослідження. Наголошено на значенні різних судових експертиз, що в сучасних умовах виконуються під час розслідування злочинів корисливо-насильницької спрямованості.

Відзначені випадки отримання речових доказів з порушенням норм кримінально-процесуального законодавства:, що полягає у неправильному пакуванні вилучених речових доказів, відсутності підписів понятих, докладному описі слідів в протоколі слідчої дії, порушенні упакування тощо.

Найбільш проблематичним є визначення кола осіб, здатних до вчинення злочинів корисливо-насильницької спрямованості. Однак характерним для цих злочинів є те, що вони зазвичай вчиняються за задалегідь розробленим планом, іноді групами, в яких є організатори і виконавці.

Відмічена важливість проведення попередніх досліджень на місці події і під час слідчого огляду окремих предметів і слідів як способу

найбільш швидкого отримання інформації для організації розслідування злочину і які повинні бути спрямовані насамперед на вивчення інформації, що дозволяє полегшити пошук і затримання злочинця.

Ключові слова: корисливо-насильницькі злочини, докази, збір доказів, оцінка доказів, допустимість доказів, взаємодія.

Аннотація. Стаття посвячена дослідженню проблемних аспектів збору і оцінки доказів при розслідуванні корисливо-насильствених злочинів. Пропонується розробити рекомендації щодо підвищення ефективності роботи по розкриттю злочинів на основі принципу професійної відповідальності за цю оперативно-розшукову, слідствену і криміналістичку підрозділів. Розглянуті питання взаємодії спеціаліста-криміналіста з іншими службами, беруть участь в розкритті злочинів, по справах корисливо-насильствених злочинів. Відзначено правильності оформлення і своєчасності отримання доказової інформації і важливості саме первинних слідствених дій, в яких вона в основному концентрується.

В зв'язі з складністю корисливо-насильствених злочинів в ході розслідування в кримінальному виробстві, пов'язаною з ретельним плануванням, різними способами приховування слідів на місці події, маскуванням злочинців, різними способами ухилення від протидії нападаючому, відзначається залежність оперативності дій по пошуку злочинців від дій спеціаліста на місці події, якості зібраних доказів і проведеного попереднього дослідження. Відзначається значення різних судових експертиз, в сучасних умовах виконуються при розслідуванні злочинів корисливо-насильственої спрямованості.

Відзначені випадки отримання матеріальних доказів з

нарушением норм уголовно-процессуального законодательства, которая заключается в неправильном упаковке изъятых вещественных доказательств, отсутствия подписей понятых, подробном описании следов в протоколе следственного действия, нарушении упаковки и тому подобное.

Наиболее проблематичным является определение круга лиц, способных к совершению преступлений корыстно-насильственной направленности. Однако характерным для этих преступлений является то, что они обычно совершаются по заранее разработанному плану, иногда группами, в которых организаторы и исполнители.

Отмечена важность проведения предварительных исследований на месте происшествия и во время следственного осмотра отдельных предметов и следов как способа наиболее быстрого получения информации для организации расследования преступления и должны быть направлены прежде всего на изучение информации, позволяющей облегчить поиск и задержание преступника.

Ключевые слова: *корыстно-насильственные преступления, доказательства, сбор доказательств, оценка доказательств, допустимость доказательств, взаимодействие.*

Summary. *The article is devoted to the study of problematic issues of collecting and evaluating evidence during the investigation of mercenary and violent crimes. It is proposed to make recommendations for improving the efficiency of crime detection on the basis of the principle of professional responsibility for this operational and investigative, investigative and forensic units. The issue of interaction of a forensic specialist with other services involved in the detection of crimes in cases of mercenary and violent crimes is considered. Emphasis is placed on the correctness of the design and timeliness of obtaining evidentiary information and the importance of the primary*

investigative actions, in which it is mainly concentrated.

Due to the complexity of mercenary and violent crimes during the investigation in criminal proceedings, associated with careful planning, different ways of concealing traces at the scene, masking criminals, different ways of getting rid of resisting the attacker, the dependence of the effectiveness of criminal investigations actions of a specialist at the scene, the quality of the evidence collected and the preliminary study. Emphasis is placed on the importance of various forensic examinations that are performed in modern conditions during the investigation of crimes of mercenary and violent orientation.

Cases of obtaining material evidence in violation of the rules of criminal procedure: marked, which consists in improper packaging of seized material evidence, lack of signatures of witnesses, a detailed description of the traces in the protocol of the investigation, violation of packaging and more.

The most problematic is to determine the range of persons capable of committing crimes of selfishness and violence. However, it is characteristic of these crimes that they are usually committed according to a pre-designed plan, sometimes by groups with organizers and perpetrators.

The importance of conducting preliminary investigations at the scene and during the investigative inspection of individual objects and traces as a way to quickly obtain information for the organization of a criminal investigation and which should be aimed primarily at studying information to facilitate the search and apprehension of the offender.

Key words: *mercenary-violent crimes, evidence, collection of evidence, evaluation of evidence, admissibility of evidence, interaction.*

Постановка проблеми. Стан злочинності характеризується не тільки її зростанням, але і підвищенням професійності злочинців. У оперативних зведеннях все частіше фігурують групи «гастролерів», які

спеціалізуються на грабежах, розбоях, квартирних крадіжках, шахрайстві. Низька ефективність роботи слідчих підрозділів пояснюється як причинами об'єктивного порядку (недосконалість багатьох питань законодавчого, штатного, матеріально-технічного та соціально-побутового характеру), так і в значній мірі упущеннями і недоліками в організації справи. Багато з них стали постійними: низький рівень відомчого або процесуального контролю, слабка професійна підготовка співробітників, недоліки їх взаємодії з оперативними та іншими службами, невикористання наявних внутрішніх резервів і можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів, а також збору та оцінки доказів під час розслідування присвячені роботи криміналістів таких як: В. М. Глібка [1], Є. Є. Центрова [2], В. І. Кукліна [3], П. П. Іщенко [4] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблемних питань збору та оцінки доказів під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів.

Виклад основного матеріалу. В органах внутрішніх справ розкриття злочину залежить в першу чергу від спільних зусиль трьох служб: слідства, оперативно-розшукових та криміналістичних підрозділів.

Слід виробляти рекомендації щодо підвищення ефективності роботи з розкриття злочинів, в основі яких лежав би принцип професійної відповідальності за це оперативно-розшукових, слідчих і криміналістичних підрозділів. Причому ці служби в питаннях розкриття злочинів і викриття винних діють саме як самостійні, абсолютно рівноправні партнери, без поділу на головних і допоміжних, але які мають, і це слід підкреслити, рівну відповідальність за кінцевий результат – встановлення істини у справі.

Розглядаючи питання взаємодії фахівця-криміналіста з іншими службами, які беруть участь в розкритті злочинів, у справах корисливо-

насильницьких злочинів, слід підкреслити важливість саме первинних слідчих дій, так як тут концентрується основний масив доказової інформації, від правильності оформлення і своєчасності отримання якої багато в чому залежить подальший результат справи.

Злочини даної категорії мають певну складність під час розслідування у кримінальному провадженні. Пов'язано це насамперед з тим, що часто ці злочини, особливо грабежі і розбійні напади, ретельно плануються, передбачаються різні способи приховування слідів на місці події, використовуються маски, різні способи позбавлення чинити опір нападнику. Тому від дій фахівця на місці події, якості зібраних доказів і проведеного попереднього дослідження слідів багато в чому залежить оперативність дій з пошуку злочинців.

Прийнявши рішення про відкриття кримінального провадження за ознаками статей 186 або 187 КК України, слідчий дає ретельну процесуально-криміналістичну оцінку наявної початкової інформації. Наявність необхідних відомостей про злочин, осіб, які вчинили напад, місце їх перебування, товарну цінність і значущість викраденого, місця приховання і збування забезпечує не тільки слідчу і судову перспективу, а й дозволяє визначити комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів [1, с. 551-561].

Велику допомогу, а іноді це і останній шанс отримати викриваючі докази, надають криміналістичні експертизи, що виконуються в різних експертних підрозділах Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, науково-дослідних інститутах та інших установах. Тут важливість даної слідчої дії та його специфіка полягають в тому, що повнота збору слідів та інших речових доказів на місці злочину дозволяє в подальшому за допомогою зазначених експертних досліджень отримати незаперечні докази винності осіб, які вчинили цей злочин.

Специфіка призначення різного роду експертиз у справах корисливо-

насильницької спрямованості полягає в тому, що, проводячи пошук слідів на місці злочину, спеціаліст-криміналіст володіє в достатній мірі спеціальними знаннями лише в галузі «традиційних» криміналістичних експертиз, про решту ж сліди (нашарування ґрунту, сліди біологічного походження, сліди запаху, мікрооб'єкти тощо) спеціаліст-криміналіст має лише загальне уявлення, однак він повинен знати можливості певного роду експертиз і враховувати дані обставини під час збору речових доказів у ході огляду місця події.

Способи вчинення та приховування таких злочинів також не відрізняються різноманіттям, однак облік таких деталей, як наявність і характер застосування зброї, особливості вилучення, перенесення і транспортування викрадених предметів, механізм проникнення в приміщення, де відбуваються ці злочини, прийоми придушення опору або нейтралізації громадян, використання засобів маскування, може мати важливе орієнтує значення. Ця інформація використовується з розшуковою метою, у випадках повторення цих злочинів, а також для встановлення особи злочинця та побудови уявної моделі розслідуваної події.

Джерела вербальної інформації у розслідуваній категорії справ легко визначаються під час аналізу механізму вчинення злочину. Це перш за все потерпілі, які спостерігали злочин і злочинців або зазнали безпосереднього нападу; випадкові свідки, що перебували поблизу і помітили відхід, (від'їзд) злочинців, напрямок руху, вид і особливості транспортного засобу, прикмети злочинців; затримані особи, підозрювані, обвинувачені. Відомості, отримані з названих джерел, в свою чергу, вказують на механізм вчиненого злочину.

Найбільш проблематичним є визначення кола осіб, здатних до вчинення таких злочинів. Однак характерним для цих злочинів є те, що вони зазвичай здійснюються за задалегідь розробленим планом, іноді

групами, в яких є організатори і виконавці. Практика показує, що цей різновид злочинів вчиняється особами, які належать до різних вікових і соціальних груп, з різними непередбачуваними поєднаннями психологічних і соціальних характеристик.

Найбільш типовим для корисливих нападів в умовах великого міста є вчинення їх в приміщенні (50,7%) і на відкритій місцевості (35,3%). Частина, що залишилася, відбувається на транспорті і в інших місцях. Сезонна активність грабіжників і розбійників зростає навесні (22%), досягає піку влітку (30,7%), тримається на високому рівні восени (28%) і зменшується взимку (19,3%) [2].

Залежно від ситуації, що виникає, послідовність первинних дій з розкриття таких злочинів може бути різною, якщо злочин вчинено на місцевості (на вулиці, у сквері, парку тощо) і заява надійшла безпосередньо від потерпілого, виїзд на місце події здійснюється за його участю з метою уточнення і конкретизації обставин, викладених у заяві [3].

Однак, якщо потерпілий в лікарні, огляд місця події поза приміщенням викликає значні труднощі, пов'язані в першу чергу з встановленням меж території, що підлягає огляду, центру злочинної події, а також з виявленням слідів. Огляд місця скоєння грабежу або розбійного нападу в приміщенні (житло, гаражі, дачі, автомобілі тощо) здійснюється у більш сприятливих умовах навіть і без потерпілого, що визначається іншою матеріальною (і слідовою) обстановкою злочину. Тому, вирішуючи питання планування початкового етапу розслідування у такого роду справах, слідчий має обрати правильну тактику проведення слідчих дій, передбачити в необхідних ситуаціях участь фахівця-криміналіста.

На місці події фахівцю-криміналісту доцільно, а в деяких випадках навіть необхідно провести попереднє дослідження вилучених на місці події слідів. Справа в тому, що в результаті проведеного попереднього дослідження можна отримати важливу інформацію про злочинця.

Попередні дослідження на місці події і під час слідчого огляду окремих предметів і слідів як спосіб найбільш швидкого отримання інформації для організації розслідування злочину повинні бути спрямовані насамперед на вивчення інформації, що дозволяє полегшити пошук і затримання злочинця, зокрема при цьому можуть бути отримані необхідні відомості.

Найчастіше відмови потерпілих і свідків від своїх правдивих показів, що були надані під тиском обвинувачених, їх знайомих і родичів, мають ще одну підставу, крім згаданого примусу: в ході допиту показання інших потерпілих і свідків записуються так неповно, нечітко, без деталей, що від них дуже легко відмовитися, не наражаючись на небезпеку бути притягнутим до кримінальної відповідальності за дачу неправдивих свідчень.

Щоб уникнути цього недоліку, доцільно у справах, де під час огляду місця події, обшуку були вилучені речові докази, залучати експерта-криміналіста для участі у підготовці допиту або його проведенні, якщо слідчий вирішує використовувати в цій слідчій дії речові докази.

Використання під час допиту потерпілих і свідків, а рівнозначно і підозрюваних, обвинувачених, речових доказів дозволяє уточнити їх показання, виявити під час опису ідентифікаційні ознаки осіб і предметів, «прив'язати» показання до конкретних об'єктів [4].

В сучасних умовах під час розслідування злочинів все більшого значення набувають різні судові експертизи. Це в повній мірі відноситься і до злочинів корисливо-насильницької спрямованості. У цих справах переважають судово-медичні експертизи – в середньому близько 50% всіх експертиз, що призначаються, а також судово-психіатричні – близько 30%, тоді як на частку всіх інших видів експертиз приходиться всього 20%.

Тим часом результати статистичних досліджень свідчать про те, що протягом перших десяти днів попереднього розслідування призначається в

середньому лише близько 40% експертиз, а в кожні наступні десять днів і пізніше місяця – до 20% від загального числа призначених. До того ж близько 23% експертиз проводиться в термін до 11 днів і пізніше. Отже, можна висловити думку про необхідність більш оперативного вирішення організаційних питань, пов'язаних з призначенням і проведенням експертиз у справах про грабежі і розбої.

На практиці все частіше зустрічаються випадки, коли у справах про злочини корисливо-насильницького характеру речові докази визнаються отриманими з порушенням норм кримінально-процесуального законодавства: неправильне пакування вилучених речових доказів, відсутність підписів понятих, докладного опису слідів в протоколі слідчої дії, порушення упакування тощо. Але ж втрата доказового значення того чи іншого речового доказу дуже часто дозволяє злочинцям уникнути кримінального покарання. Саме тому від взаємодії між експертом і слідчим під час розслідування грабежів і розбійних нападів багато в чому залежить кінцевий результат кропіткої роботи всіх служб, які займалися пошуком осіб, які вчинили злочини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вирішення питань взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування корисливо-насильницьких злочинів, чіткий аналіз одержуваної інформації і вирішення задач планування – єдино вірний і грамотний шлях, яким необхідно прямувати.

Література

1. Глібко В. М. Розслідування грабежів і розбоїв. У кн.: Криміналістика: Підручник / За ред. В. Ю. Шепітька. Київ, 2001. С. 551-561.
2. Центров Е. Е. Информационно-структурные основы криминалистического изучения преступной деятельности и ее расследования. Москва, 2003.

3. Куклин В. И. Начальный этап расследования грабежей и разбойных нападений: учеб. пособие. Иваново: Ивановский гос. ун-т, 1986. 81 с.
4. Ищенко П. П. Использование помощи специалистов при допросах // Использование специальных познаний на первоначальном этапе расследования. Волгоград: ВШ МВД СССР, 1983. С. 13-14.

References

1. Hlibko V. M. Rozsliduvannia hrabezhev i rozboiv. U kn.: Kryminalistyka: Pidruchnyk / Za red. V. Yu. Shepitka. Kyiv, 2001. S. 551-561.
2. Centrov E. E. Informacionno-strukturnye osnovy kriminalisticheskogo izucheniya prestupnoj deyatel'nosti i ee rassledovaniya. Moskva, 2003.
3. Kuklin V. I. Nachal'nyj etap rassledovaniya grabezhev i razbojnyh napadenij: ucheb. posobie. Ivanovo: Ivanovskij gos. un-t, 1986. 81 s.
4. Ishchenko P. P. Ispol'zovanie pomoshchi specialistov pri doprosah // Ispol'zovanie special'nyh poznanij na pervonachal'nom etape rassledovaniya. Volgograd: VSH MVD SSSR, 1983. S. 13-14.